
Majda Černič Istenič

PROCES OBLIKOVANJA DRUŽINE V SLOVENIJI¹

POVZETEK

Danes ženske v Sloveniji tako kot drugod v Evropi odlagajo rojstva prvih otrok. Pojasnitev tega pojava temelji na proučevanju zveze med verjetnostjo vstopa v prvo materinstvo in drugimi življenjskimi poteki: izobrazbeno, poklicno, stanovanjsko in partnersko kariero. V ta namen je bila testirana naslednja predpostavka: vstop v partnersko zvezo (ne glede na status), konec rednega izobraževanja, vstop v zaposlitev, rešenost stanovanjskega vprašanja ob rojstvu prvega otroka, stanovanjska osamosvojitve in značilnosti socializacijskega procesa imajo večji vpliv na vstop v prvo materinstvo kot pa poroka in nivo izobrazbe. Pri tem so bili uporabljeni podatki raziskave Kvaliteta življenja v Sloveniji - retrospektivna študija 1974-1994. Z metodo parametrične regresijske analize s časovno odvisnimi spremenljivkami so bile analizirane življenjske zgodovine 306-tih žensk, rojenih med leti 1958-1976. Rezultati analize povedo, da imajo na vstop v prvo materinstvo najmočnejši vpliv vstop v partnersko zvezo, konec rednega izobraževanja in rešeno stanovanjsko vprašanje ob rojstvu prvega otroka. Predstavitvi rezultatov sledi kratka primerjava z rezultati podobnih tujih raziskav.

Ključne besede: oblikovanje družine, materinstvo, stanovanje, izobrazba.

Uvod

Proces oblikovanja družine se je v zadnjih desetletjih v vseh Evropskih državah precej spremenil. Posamezne države sicer doživljajo spremembe v vedenju današnjih mladih generacij v primerjavi s tistimi izpred dvajset, trideset let z različno hitrostjo in intenziteto, vendar je povsod mogoče zaznati enake trende (Council of Europe, 1996: 35, 47): upada število porok oz. narašča starost ob poroki in ob rojstvu prvega otroka. Te spremembe se seveda dogajajo tudi v Sloveniji. Kot se vidi iz Grafa 1,² je starost žensk ob poroki začela naraščati ob koncu osemdesetih let, starost žensk ob rojstvu prvega otroka pa že v sredini osemdesetih let.

Razloge za ta pojav pojasnjujeta dve teoretični smeri. Prva, ki izhaja iz ekonomske teorije oblikovanja družine (Becker, 1981), trdi, da so za odlaganje porok in rojstev prvih otrok v poznejša leta najbolj odgovorna vse večja izobraženost žensk in njihove vse večje zaposlitvene možnosti. V skladu s tem načinom razmišljanja, ki predpostavlja odnose trgovanja med partnerjema, imajo bolj izobražene ženske boljše zaposlitvene možnosti in so zato ekonomsko manj odvisne od moških ter zato tudi manj naklonjene poroki. Poleg tega, da višja izobrazba in večje zaposlitvene možnosti povečujejo relativne stroške otrok (naraščanje vrednosti delovnega časa žensk kot rezultat naraščanja investicij v izobraževanje in plačane zaposlitve povečujejo oportunitetne stroške otrok), se znižujejo tudi potrebe žensk po otrocih. Ta smer zagovarja tudi stališče, da izobrazba vpliva na demografsko vedenje žensk v njihovem celotnem življenju.

Drugo pojasnilo, ki izhaja iz sociološke tradicije (Blossfeld, Jaenichen, 1992), prav tako trdi, da povečana izobrazba žensk vpliva na njihovo demografsko vedenje. Vendar je v tem primeru vpliv izobrazbe omejen le na čas vključenosti žensk v izobraževalni proces. To pomeni, da bolj izobražene ženske samo odlašajo s poroko in materinstvom, ker se dalj časa izobražujejo, ne odpovedujejo pa se tem vlogam. Ta smer trdi, da izobrazba vpliva le v času prehoda iz mladosti v odraslost.

Namen analize, predstavljene v tem članku, je bila ugotovitev, katera razlaga o vzrokih naraščanja starosti ob oblikovanju družine velja za Slovenijo. Pri ugotavljanju dejavnikov verjetnosti vstopa v prvo materinstvo so bile poleg izobraževalne kariere v analizo vključene še druge vzporedno potekajoče kariere žensk - njihova poklicna, stanovanjska in partnerska kariera.

Teoretični vidiki

Rojstvo otroka je pomemben življenjski dogodek in velika življenjska odločitev posameznika/ice. Verjetnost tega dogodka ni odvisna le od spolne zrelosti staršev, ampak (ker je v modernih družbah rodnost v veliki meri nadzorovana s kontracepcijo) tudi od številnih družbenih dejavnikov na mikro, mezo in makro ravni. Odločitev za starševstvo je, na primer, odvisna od individualne motiviranosti in pripravljenosti prevzeti starševsko vlogo (socialne zrelosti), različnosti družbenih skupin, ki jim posameznik/ica pripada (pričakovanja in vrednote pomembnih drugih, ki vplivajo na posameznika/ico v teku socializacije). Odločitev za starševstvo je odvisna še od značilnosti in dogodkov v širšem družbenem okolju, od socialnih, političnih, ekonomskih in kulturnih procesov.

Vpliv nekaterih dejavnikov na verjetnost prehoda v starševstvo pa ni vedno konstanten. V času se lahko spreminja. Prehod v starševstvo je namreč proces, tesno povezan z mnogimi drugimi dogodki in življenjskimi poteki posameznika/ice. V življenju se nekateri statusi in vloge posameznika/ice pogosto spreminjajo. Posameznik/ica lahko pripada različnim statusnim skupinam v vsej svoji izobraževalni, poklicni, partnerski

ali stanovanjski karieri. Verjetnost prehoda v starševstvo (katerega koli vrstnega reda) je seveda najmočnejše povezana s trenutnim položajem in njegovo oceno. To pomeni, da je treba dogodek, kot je prehod v starševstvo, proučevati vzporedno z drugo biografijo posameznika/ice, ki vključuje različne življenjske poteke.

Vendar ima ta model tudi nekatere metodološke omejitve. Vključuje lahko le tiste objektivne kazalce, ki niso izpostavljeni slabemu spominu in pozabi. Na primer, zelo težko ali celo nemogoče je dobiti zanesljive in natančne podatke o ekonomskem položaju ali o vrednotah, normah, željah in prioritetah posameznika/ice v preteklem življenju. Proučevanja odnosa med verjetnostjo rojstva otroka in ekonomskim položajem posameznika/ice ali njegovo/njeno vrednotno in normativno naravnostjo se je zato treba lotiti z drugačno metodologijo (npr., namesto standardiziranih vprašanj v takih primerih uporabljamo globinske intervjuje).

Pričujoča analiza se zato omejuje le na proučevanje odnosa med tistimi družbenimi dejavniki, ki jih je mogoče z veliko zanesljivostjo meriti za nazaj. Nekateri med njimi so bili izpostavljeni že v prejšnjih podobnih analizah (Blossfeld in drugi, 1995), vpliv nekaterih pa se preverja prvič.

Podatki in vzorec

Podatki, uporabljeni v tej analizi, so zbrani v anketi "Kvaliteta življenja v Sloveniji - retrospektivna študija 1974-1994" (1994). Anketiranje je potekalo na reprezentativnem vzorcu 1806 prebivalcev Slovenije (starih 18 let ali več) s standardiziranim vprašalnikom, ki omogoča podroben pogled v rodnostno, izobraževalno, stanovanjsko in partnersko zgodovino posameznika/ice ter v njegovo/njeno socialnoekonomsko okolje (v socialnoekonomski položaj posameznikove izvirne družine).

Za namene pričujoče analize so bile iz prvotnega vzorca izbrane le ženske, rojene med letoma 1958-1976. To so tiste ženske, za katere smodomnevali, da so že vstopile v rodno obdobje, in za katere so bile na voljo vse informacije o vzporedno potekajočih procesih (karierah) v obdobju 1974-1994. Glede na selekcijska merila je bilo v vzorec vključenih 306 žensk, od katerih jih je 196 (65%) že rodilo vsaj enega otroka.

Metoda

Za ocenjevanje vplivov različnih socialnoekonomskih in demografskih dejavnikov na verjetnost vstopa v prvo materinstvo navadno uporabljamo analizo življenjskih dogodkov (Blossfeld, Hamerle, Mayer, 1989, Blossfeld, Rohwer, 1995). To je niz statističnih metod, ki analizirajo časovne intervale med posameznimi zaporednimi

dogodki oz. spremembami stanj. Osnovni statistični model analize življenjskih dogodkov proučuje dolžino časovnega intervala med zaporednimi spremembami stanja, opredeljenimi z nekaj kvalitativnimi spremenljivkami znotraj nekega opazovanega obdobja. Časovno obdobje med zaporednimi dogodki je označeno kot epizoda. Enote opazovanja v analizi življenjskih dogodkov niso posamezniki, ampak dogodki (vsak posameznik lahko ustvarja več kot le en sam dogodek).

Odvisna spremenljivka v analizi življenjskih dogodkov je stopnja prehoda (*hazard rate*), pogosto označena kot $r(t)$, iz nekega začetnega stanja (npr. stanje brez otrok) v neko končno stanje (npr. rojstvo prvega otroka). Stopnja prehoda je opredeljena kot (Blossfeld, Hamerle, Mayer, 1989):

$$r(T) = \lim_{dt \rightarrow 0} \frac{P(t \leq T < (t+dt)/T > = t)}{dt}$$

pri čemer je $P(\cdot)$ verjetnost prehoda in t čas. Stopnja prehoda je torej trenutna verjetnost nekega dogodka (npr. rojstvo prvega otroka) v nekem točno določenem času t . V našem primeru se opazovano časovno obdobje začne ob 16. letu starosti ženske (ob predpostavljeni starosti, v kateri nastopi verjetnost rojstva prvega otroka) in konča z rojstvom prvega otroka oz. z datumom intervjuja, če ženska do takrat še ni rodila otroka.

Vstop v prvo materinstvo je primer analize življenjskih dogodkov z eno samo epizodo in enim samim rezultatom (rojstvom otroka). V takih primerih pri ugotavljanju stopnje prehoda najpogosteje uporabljamo eksponentni model (kot del parametričnega regresijskega modeliranja) (Blossfeld, Jaenichen, 1992, Huinink, 1989). Ta model se zelo dobro prilega analizi rojstva prvega otroka, ker vključuje tudi informacije o ženskah, ki do trenutka, ko je bil opravljen intervju, še niso rodile (desno cenzurirane enote).

Odvisna spremenljivka v eksponentnem modelu - stopnja prehoda v prvo materinstvo - je funkcija časovno neodvisnih (X_1) kovariat (njihove vrednosti se skozi celotno opazovano obdobje ne spreminjajo) ter časovno odvisnih diskretnih (X_2) kovariat (njihove vrednosti se merijo ob začetku vsake posamezne epizode in nato ostanejo nespremenjene do konca epizode) in časovno odvisnih zveznih (X_3) kovariat (njihove vrednosti se lahko spreminjajo ves čas trajanja posamezne epizode):

$$r(t_i) = \exp(B_1 X_1 + B_2 X_2(t_i) + B_3 X_3(t)) \\ = \exp(B_1 X_1) + \exp(B_2 X_2(t_i)) + \exp(B_3 X_3(t)),$$

pri čemer je i index i -te podepizode.

Pri vpeljavi časovno odvisnih spremenljivk v enačbo smo uporabili metodo cepitvenja epizod. Z njihovo cepitvijo je nastal nov podatkovni zapis, ki je za vsako podepizodo

ustvaril štiri različne vrste informacij: 1. začetni in končni čas intervala, na katerega se zapis nanaša; 2. vrednosti časovno odvisnih kovariat ob začetku vsakega intervala; 3. informacijo, ali se je interval končal z dogodkom ali ne; 4. vrednosti drugih spremenljivk, pomembnih za analizo.

Interpretacija ocene vpliva posameznih kovariat v eksponentnem modelu je podobna interpretaciji regresijskih koeficientov v običajni regresijski analizi. O tem, kakšen je vpliv določene kovariate, pove izračun spremembe v stopnji prehoda v odstotkih. Če se vrednost kovariate poveča za eno enoto, se ob pogoju, da vrednosti drugih kovariat ostanejo nespremenjene, stopnja prehoda spremeni za

$$dt = (\exp(a_j) - 1) * 100\%.$$

Zaradi značilnosti izbranega vzorca - v vzorec so bile vključene le relativno mlade ženske - je bil v analizi poleg eksponentnega modela uporabljen tudi eksponentni model *piecewise-constant*. Ta model je preprosta posplošitev standardnega eksponentnega modela. Uporabljamo ga zlasti takrat, ko je težko ugotoviti, kakšne so zakonitosti spreminjanja nekega procesa v času (v našem primeru je bilo zaradi relativne starostne homogenosti vzorca težko ugotoviti, kakšen je vpliv starosti na proces stopanja v materinstvo). Osnovna ideja tega modela je razcepiti časovno os na krajše časovne intervale (v konkretnem primeru na enoletne intervale) in ob tem predpostaviti, da se stopnja prehoda v posameznih intervalih ne spreminja, medtem ko se med intervali lahko (Blossfeld, Rohwer, 1995).

Kovariate

V analizo so bile vključene tele neodvisne spremenljivke: ocena odvisnosti od starosti, socialni položaj očeta, značilnosti socializacijskega procesa, kohorta, periodni učinek, stanovanjska in ekonomska avtonomija, izobrazba in zakonski status (zunajzakonska in zakonska zveza).

Nemonotona odvisnost od starosti (z naraščanjem starosti v začetku stopnja verjetnosti prehoda v materinstvo narašča do nekega maksimuma, nato pa upada) je merilo, ki ga tvorita dve spremenljivki: $\log(D_i) = \log(\text{sedanja starost} - 16)$ in $\log(R_i) = \log(46 - \text{sedanja starost})$. Pri tem predpostavljamo, da ženska lahko rodi svojega prvega otroka v intervalu med 16 in 46 letom starosti (Coale, 1971).

Podatki o očetovem poklicnem položaju dajejo informacije o socialnem izvoru in so razvrščeni v tele kategorije: strokovnjaki in upravni delavci, rutinski ne-manuelni delavci, visoko kvalificirani fizični delavci in nadzorniki, pol- in nekvalificirani delavci ter kmetje in kmetijski delavci (Erikson, Goldthorpe in Portocarero, 1982). Pri regresijskih izračunih je zadnja kategorija referenčna skupina.

Socializacijski proces merimo z dvema slamnatima (*dummy*) spremenljivkama: s krajem bivanja v mladosti in z narodnostjo. Prva spremenljivka pove, da je ženska do svojega 15. leta starosti, bodisi živela v mestu, bodisi na podeželju (referenčno skupino predstavlja podeželje), in druga, da je ženska Slovenka ali pa pripadnica kakšnega druge naroda (referenčno skupino predstavljajo drugi narodi).

Pri merjenju vpliva pripadnosti določeni kohorti in periodnega učinka smo vpeljali spremenljivke dveh različnih vrst. Za ugotavljanje razlik med štirimi starostnimi kohortami smo uporabili tri slamnate spremenljivke (najstarejša starostna skupina je bila rojena med letoma 1958-1960 najmlajša pa med letoma 1973-1975, ob tem da referenčno skupino predstavlja najstarejša kohorta). Hkrati s tem smo za ugotavljanje vpliva periodnega učinka izbrali spremenljivko, ki v analizi upošteva vpliv ukrepov socialne politike. V ta namen je bila oblikovana spremenljivka, ki deli opazovano obdobje na čas do konca leta 1985 in čas od začetka leta 1986 dalje (v letu 1986 je bil podaljšan porodniški dopust z devetih na dvanajst mesecev). V tem primeru referenčno skupino predstavlja obdobje pred letom 1986.

Analiza rodnostnega vedenja v Sloveniji (Černič Istenič, 1994), ki je temeljila na časovni seriji statističnih podatkov za obdobje 1965-1990, je pokazala, da je starost žensk ob rojstvu prvega otroka od sredine sedemdesetih let naraščala hkrati z naraščanjem vključenosti žensk na trgu delovne sile in v izobraževalnem procesu. Poleg tega je omenjena analiza tudi opozorila na močno signifikantno povezanost med naraščajočo starostjo ob prvem rojstvu ter upadanjem stanovanjske zidave v družbenem sektorju in naraščanjem števila zunajzakonskih rojstev. Z upoštevanjem teh ugotovitev je bilo v enačbo vključenih še nekaj dodatnih spremenljivk.

Prva časovno odvisna spremenljivka, vključena v vzorčni model, popisuje stanovanjsko avtonomijo. Oseba doseže ta status, ko zapusti dom svojih staršev in začne živeti v lastnem gospodinjstvu. Ta spremenljivka je povezana z drugo časovno neodvisno spremenljivko, ki pove, ali je imela oseba ob rojstvu svojega prvega otroka rešeno stanovanjsko vprašanje.

Ugotavljanje vpliva izobrazbe na vstop v prvo materinstvo omogočata dve časovno odvisni spremenljivki: "izobrazbena raven" in "konec izobraževanja". Prva spremenljivka predstavlja celoten čas, ki ga je oseba preživela v rednem izobraževalnem procesu. Z upoštevanjem celotne dolžine izobraževalnega procesa je bila oblikovana stopničasta funkcija za najvišjo doseženo stopnjo izobrazbe v skladu z obstoječim slovenskim šolskim sistemom (osnovna šola traja osem let, poklicna šola prve stopnje dodatno eno leto in druge stopnje dve leti, srednja šola štiri leta, višja šola dodatni dve leti in visoka šola še štiri). Drugo spremenljivko označuje datum, ko je ženska izstopila iz rednega izobraževanja.

Naslednja odvisna spremenljivka, vključena v model, označuje ekonomsko avtonomijo posameznice. Njene vrednosti se nanašajo na datum vstopa v pridobitno delo, bodisi kot zaposlitev, bodisi kot samozaposlitev ali kot delo na kmetiji.

Prvo materinstvo in prva poroka sta med seboj tesno povezana življenjska dogodka. Pogosto je zelo težko opredeliti, kateri od obeh dogodkov je vzrok in kateri posledica. Vzročna zveza med obema dogodkoma se še dodatno zaplete, ker mladi danes pogosto najprej vstopajo v zunajzakonske zveze in nato odlašajo s poroko, dokler nimajo otroka oz. se zanj ne odločijo. Ko ugotovljamo trajanje partnerske zveze vpliva na vstop v materinstvo, je zato ustrezneje upoštevati tako vstop v zunajzakonsko zvezo in zakonsko zvezo (ne le začetka vstopa v slednjo). V model smo zato vključili dve časovno odvisni spremenljivki: "vstop v zadnjo partnersko zvezo (ne glede na status) pred rojstvom otroka" in "prva poroka".

Ob upoštevanju vseh časovno nespremenljivih in spremenljivih spremenljivk je bila oblikovana tale hipoteza: na stopnjo verjetnosti prehoda v prvo materinstvo močnejše vplivajo vstop v partnersko zvezo (ne glede na status), konec rednega izobraževanja, ekonomska in stanovanjska osamosvojitve ter rešenost stanovanjskega vprašanja kot pa prva poroka in izobrazbena raven.

Rezultati

Model 1 v Tabeli 1 je osnovni model in vključuje le konstantne stopnje. Model 2, ki predstavlja drugi korak v analizi, vključuje dve spremenljivki, ki popisujeta nemonotono odvisnost od starosti: $\log(\text{sedanja starost} - 16)$ in $\log(46 - \text{sedanja starost})$. K modelu pomembno prispeva le prva spremenljivka, kar pomeni, da je vzorec opazovanega prehoda v materinstvo monoton (s starostjo se verjetnost vstopa v materinstvo linearno povečuje). Dobljeni rezultat je precej verjetno povezan z značilnostmi vzorca (vzorec vključuje le mlade ženske).

V naslednjem koraku smo v Model 3 vpeljali slamnate spremenljivke, ki popisujejo socialni položaj očeta, kraj bivanja v mladosti in nacionalnost anketirank. Ocene koeficientov povedo, da niti ena izmed vključenih spremenljivk nima pomembnega vpliva na stopnjo prehoda v materinstvo. To pomeni, da med ženskami različnega socialnega izvora ni razlik v hitrosti sprejemanja te vloge.

Model 4 vključuje zgodovinske spremembe, merjene s slamnatimi spremenljivkami za kohorte. Dobljeni rezultat pove, da se vedenje mlajših žensk bolj malo razlikuje od vedenja starejših. Z opazovanjem daljšega obdobja bi bile razlike verjetno pomembnejše.

V Modelu 5 smo prejšnjim spremenljivkam dodali periodni učinek. Njegove vrednosti se nanašajo na spremembo v trajanju starševskega dopusta v letu 1986. Rezultat v tem

primeru pove, da je vpliv periodnega učinka pomemben, vendar je zaradi njega izgubljena signifikantnost osnove modela. To pomeni, da podaljšan starševski dopust ni bistveno spremenil rodnostnega vedenja žensk pri vstopu v prvo materinstvo.

V Modelu 6 smo stopnjo prehoda kontrolirali s prvo časovno odvisno spremenljivko: "stanovanjsko samostojnost". Koeficient ocene pove, da je tudi vpliv te spremenljivke na stopnjo prehoda v materinstvo zanemarljiv. Enako velja tudi za drugo spremenljivko "rešenost stanovanjskega vprašanja ob rojstvu otroka". Kljub signifikantnosti njihovih ocen obe spremenljivki ne prispevata pomembno k pojasnitvi modela (to potrjujejo tudi vrednosti hi^2).

V Model 7 sta vključeni še dve časovno odvisni spremenljivki in sicer "izobrazbena raven" in "konec izobraževanja", ki merita vpliv izobrazbe na stopnjo prehoda v materinstvo, kakor ga predpostavljata ekonomska in sociološka teorija oblikovanja družine. Rezultati kažejo, da obe spremenljivki pomembno prispevata k modelu in da imata pozitiven vpliv na stopnjo prehoda. Poleg tega rezultat tudi pove, da ima vključenost v izobraževalni proces močnejši vpliv na stopnjo prehoda kot pa izobrazbena raven.

Model 8 vključuje ekonomsko samostojnost. Dobljena ocena pove, da prva zaposlitev nima večjega značilnega vpliva na stopnjo prehoda v materinstvo. Kljub temu, kot dokazuje dobljena vrednost hi^2 , značilno prispeva k izboljšanju modela.

Model 9 vključuje še zadnji neodvisni spremenljivki in sicer partnersko zvezo in prvo poroko. Rezultati povedo, da imata ti dve spremenljivki med vsemi izbranimi spremenljivkami največji vpliv na stopnjo prehoda. Ob tem se je tudi pokazalo, da ima partnerska zveza večjo težo kot poroka. Zato je mogoče trditi, da sta pri mlajši generaciji žensk v Sloveniji nosečnost in rojstvo prvega otroka pogosto časovno pred poroko.

Iz ocen vseh vključenih spremenljivk v Modelu 9 (med postopkoma so se nekaterim spremenljivkam spremenile njihove ocene in značilnosti) je mogoče sklepati, da vstop v materinstvo v Sloveniji najmočnejše opredeljujejo: proces vstopanja v partnerske zveze (ne glede na status), dolžina vključenosti v izobraževanje, stanovanjske razmere in ukrepi socialne politike (periodni učinek). Povedano drugače, ženske, ki so hitreje našle ustreznega partnerja za življenje v skupnem gospodinjstvu, hitreje končale s svojim izobraževanjem, hitreje rešile svoje stanovanjsko vprašanje in se odločile imeti otroka pred letom 1986, so rodile prvega otroka precej prej kot pa tiste, ki so bile v naštetih procesih počasnejše. Ob tem je mogoče tudi trditi, da pri ženskah, rojenih med letoma 1958-1974 izobrazbena raven, socialni izvor, pripadnost kohorti, vstop v zaposlitev in stanovanjska samostojnost niso imele večjega vpliva na verjetnost prvega materinstva. Tudi rezultati, dobljeni po metodi *piecewise-constant*, prikazani v Tabeli 2, potrjujejo te sklepe (edina razlika se kaže v periodnem učinku).

Razprava

Namen analize je bil ugotoviti, katera teoretična razlaga - ekonomska ali sociološka - najustrezneje pojasni zvezo med izobrazbo in procesom vstopanja v materinstvo v Sloveniji. Rezultati mednarodne komparativne raziskave *The New Role of Women, Family Formation in Modern Societies*, ki je zajela osem evropskih držav (Veliko Britanijo, Švedsko, Francijo, Italijo, Španijo, Zvezno republiko Nemčijo, Madžarsko, Nizozemsko) in ZDA (Blossfeld in drugi, 1995), so pokazali, da je z vidika povezanosti med izobrazbo in procesom oblikovanja družine mogoče razlikovati med dvema skupinama držav. V prvo skupino uvrščamo tiste države, v katerih je izobrazbena raven žensk zelo malo ali skoraj nič povezana s procesom oblikovanja družine. Za te države velja sociološka razlaga: bolj izobražene ženske najpogosteje le odlagajo s prevzemanjem svoje materinske vloge, ker se daljši čas izobražujejo in se ne odpovedujejo tej vlogi. Zanje velja: čim dlje se izobražujejo, tem dlje odlašajo z rojstvom prvega otroka. V drugo skupino pa sodijo tiste države, v katerih izobrazbena raven dejansko negativno vpliva na proces oblikovanja družine. Tak vpliv je značilen zlasti za države s prevladujočim tradicionalnim družinskim sistemom, kot je npr. Italija. Na osnovi dobljenih rezultatov je Slovenijo mogoče uvrstiti v prvo skupino držav med Švedsko, Zvezno republiko Nemčijo, Madžarsko in ZDA. Slovenija je v tem še posebno podobna Madžarski. Njuni vrednosti konstant v osnovnem modelu (-4.78 in -4.93) sta si namreč precej podobni.

Izboljševanju izobrazbene ravni žensk tako ni mogoče pripisovati poglobitve odgovornosti za odlaganje ali celo odpovedovanje prvih rojstev v Sloveniji. Kot so pokazali rezultati analize, je treba razloge za to iskati v drugih karierah, ki jih živijo današnje ženske v Sloveniji, zlasti v partnerski in stanovanjski karieri.

V Sloveniji narašča starost ob poroki (Graf 1). Statistični podatki pa govorijo tudi o tem, da se zadnja leta vse manj parov odloča za skupno življenje v formalno sklenjenih zvezah (npr., leta 1970 je bila splošna stopnja poročenosti 8.3, leta 1980 6.5, leta 1990 4.3 in leta 1996 le še 3.8: Statistični Urad Republike Slovenije, 1996). Popisni podatki nadalje poročajo o relativni redkosti zunajzakonskih zvez pri nas (leta 1981 je bilo zabeleženih 2.3% takih zvez, leta 1991 pa 3.8%) Analiz, ki bi podrobneje osvetlile razširjenost in značilnosti življenja parov v zunajzakonskih zvezah, v Sloveniji zaenkrat še ni. Raziskava Rodnostno vedenje Slovencev (FFS za Slovenijo, 1995) je v ta namen zbrala mnogo uporabnih podatkov. Njeni preliminarni rezultati razkrivajo, da zunajzakonska zveza le ni tako redka, saj je v reprezentativnem vzorcu s starostnim razponom od 15 do 45 let kar 11% anketiranih izjavilo, da živi v zunajzakonski skupnosti in 13%, da je kdaj koli živelo. Razkrivajo pa tudi, da med mladimi obstaja tendenca po zavračanju oz. odlaganju formiranja kakršnih koli partnerskih zvez in ne le porok. Ti, kakor tudi tu predstavljeni rezultati, spodbujajo k odkrivanju razširjenosti in značilnosti vseh vrst partnerskih zvez med slovenskim prebivalstvom.

Rezultati analize prehoda v prvo materinstvo spodbujajo tudi k nadaljnjemu raziskovanju povezanosti med dogajanjem na stanovanjskem področju in procesom oblikovanja družine. Raziskava je pokazala, da urejene stanovanjske razmere pomembno vplivajo na odločitev za starševstvo, vendar sama stanovanjska avtonomija pri tem nima pomembnejše vloge. To lahko interpretiramo na dva načina. Prvič, predpostavimo lahko, da je odločitev za starševstvo močnejše povezana s percepcijo kvalitete stanovanja in manj s stanovanjskim statusom. Drugič, predpostavimo lahko, da je zaradi precejšnje stanovanjske stiske (po podatkih iste raziskave Kvalitete življenja v Sloveniji (1994) dobrih 40% prebivalstva v starosti 25 do 34 let živi v stanovanju sorodnika) za mnoge edino primerno stanovanje za oblikovanje lastne družine dom staršev. Prihodnje raziskave naj bi ti predpostavki preverile.

Sklep

Članek predstavlja rezultate analize življenjskih dogodkov na retrospektivnih podatkih raziskave Kvaliteta življenja v Sloveniji 1994. Analiza pojasnjuje vpliv izobraževalne, zaposlitvene, stanovanjske in partnerske kariere na verjetnost vstopa v prvo materinstvo. S postopnim vključevanjem spremenljivk v eksponentni model se je pokazalo, da imajo na prehod v prvo materinstvo statistično značilen vpliv vstop v partnersko zvezo (ne glede na status), konec šolanja, rešenost stanovanjskega vprašanja in podaljšanje porodniškega dopusta kot periodni učinek (slednji ima negativen vpliv na verjetnost vstopa v materinstvo). Taki rezultati le deloma ustrezajo prejšnjim pričakovanjem. Domneva o pomembnosti stanovanjske in ekonomske avtonomije namreč ni bila potrjena. Rezultati tudi opozarjajo na neustrezno vednost o procesu oblikovanja in značilnostih zunajzakonskih skupnosti. Glede na omenjena opažanja bi moralo biti raziskovanje rodnošnega vedenja v Sloveniji v prihodnje še močnejše osredotočeno v odkrivanje značilnosti stanovanjske, zaposlitvene in partnerske kariere.

OPOMBI

¹ Članek je bil predstavljen na 3. evropski sociološki konferenci, ki je potekala med 26. in 30. avgustom 1997 na Univerzi v Essexu.

² Obe tabeli in graf najdete v Dodatku.

DODATEK

Tabela 1
Ocena vpliva kovariat na stopnjo prehoda v prvo materinstvo
(eksponentni model)

Spremenljivke	Model								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Konstant	-4.78*	-12.03*	-14.49*	-9.61*	-7.05	-8.55	-9.37*	-9.19*	-11.97*
Log (sedanja starost - 16)		1.77*	2.11*	1.27	0.89	0.28	-0.45	-0.47	0.11
Log (46 - sedanja starost)		1.01	1.58	0.57	-0.06	0.93	1.12	1.08	1.46
Očetov socialni položaj 1a			-0.36	-0.39	-0.41	-0.46	-0.67*	-0.67*	-0.35
Očetov socialni položaj 2			0.36	0.36	0.35	0.47	0.32	0.28	0.39
Očetov socialni položaj 3			0.01	0.03	-0.00	-0.01	-0.25	-0.26	-0.27
Očetov socialni položaj 4			0.19	0.20	0.22	0.07	0.00	-0.02	-0.08
Kraj bivanja v otroštvu b			-0.07	-0.06	-0.07	0.08	0.03	0.03	-0.11
Narodnost c			0.05	0.05	0.08	0.03	-0.13	-0.12	0.21
Kohorta 1963-1965 d				0.20	0.17	0.05	0.22	0.24	0.07
Kohorta 1968-197				0.14	0.11	0.15	0.72	0.06	-0.54
Kohorta 1973-1975				-1.59	-1.55	-1.40	-1.40	-1.40	-0.87
Obdobje (rojstvo leta 1986 ali pozneje)					0.36*	-0.46*	-1.20*	-1.21*	-0.46*
Rešeno stanovanjsko vprašanje						1.05*	1.29*	1.28*	0.88*
Stanovanjska osamosvojitvev (časovno odvisna spremenljivka)						1.27*	0.26	0.24	0.08
Izobrazbena raven (časovno odvisna spremenljivka)							0.02*	0.02*	0.00
Konec izobraževanja (časovno odvisna spremenljivka)							2.30*	2.13*	1.82*
Vstop v zaposlitev (časovno odvisna spremenljivka)								0.32	0.04
Poroka (časovno odvisna spremenljivka)									0.93*
Vstop v zvezo (časovno odvisna spremenljivka)									1.76*
Štev. epizod	1503	1503	1503	1503	1503	1503	1503	1503	1503
Hi ²		40.25	47.47	51.78	57.25	163.32	359.45	360.59	536.09
df		2	8	11	12	14	16	17	19

a referenčna skupina: kmetje in kmetijski delavci

b referenčna skupina: podeželje

c referenčna skupina: druge narodnosti

d referenčna skupina: kohorta 1958-1960

e referenčna skupina: rojstvo otroka pred letom 1986

* statistična značilnost na nivoju 0.05

Tabela 2

Ocena vpliva kovariat na stopnjo prehoda v prvo materinstvo
(model piecewise-constant)

Spremenljivke	Model							
	1	2	3	4	5	6	7	8
Obdobje 1	-7.18*	-7.07*	-7.14*	-7.20*	-7.28*	-8.22*	-8.16*	-8.37*
Obdobje 2	-6.58*	-6.54*	-6.61*	-6.76*	-6.77*	-8.11*	-8.10	-8.26*
Obdobje 3	-5.02*	-4.97*	-5.03*	-5.10*	-5.22*	-7.27*	-7.25*	-7.15*
Obdobje 4	-4.75*	-4.69*	-4.74*	-4.82*	-4.97*	-7.49*	-7.50*	-7.33*
Obdobje 5	-4.52*	-4.46*	-4.54*	-4.62*	-4.77*	-7.56*	-7.60*	-7.68*
Obdobje 6	-4.62*	-4.53*	-4.67*	-4.76*	-4.79*	-7.87*	-7.90*	-7.92*
Obdobje 7	-4.15*	-4.05*	-4.20*	-4.29*	-4.37*	-7.74*	-7.78*	-7.67*
Obdobje 8	-4.19*	-4.07*	-4.22*	-4.31*	-4.26*	-8.10*	-8.15*	-7.97*
Obdobje 9	-4.11*	-3.99*	-4.14	-4.24*	-3.97*	-8.12*	-8.17*	-7.87*
Obdobje 10	-3.92*	-3.76*	-3.93*	-4.03*	-3.61*	-8.24*	-8.30*	-7.86*
Obdobje 11	-3.65*	-5.51	-3.69*	-3.78*	-3.55*	-8.36*	-8.43*	-7.73*
Obdobje 12	-3.73*	-3.55*	-3.69*	-3.77*	-3.89*	-8.64*	-8.72*	-7.82*
Obdobje 13	-4.00*	-3.82*	-3.96*	-4.03*	-3.89*	-9.46*	-9.56*	-8.09*
Obdobje 14	-4.09*	-4.05*	-4.17*	-4.20*	-4.01*	-9.73*	-9.81*	-8.15*
Očtetov socialni položaj 1 a	-0.49	-0.53*	-0.53*	-0.64*	-0.60*	-0.61*	-0.61*	-0.35
Očtetov socialni položaj 2	0.43	0.55	0.54	0.47	0.30	0.26	0.26	0.47
Očtetov socialni položaj 3	-0.01	0.03	0.00	-0.08	-0.16	-0.17	-0.17	-0.31
Očtetov socialni položaj 4	0.26	0.34	0.35	0.03	-0.03	-0.05	-0.05	-0.15
Kraj bivanja v otroštvu b	-0.12	-0.10	-0.12	0.07	-0.00	-0.00	-0.00	-0.12
Narodnost c	-0.05	0.01	0.03	-0.07	-0.03	-0.02	-0.02	0.24
Kohorta 1963-1965 d		0.35	0.30	0.23	0.21	0.23	0.23	0.08
Kohorta 1968-1970		-0.07	-0.10	0.53	0.30	0.27	0.27	-0.27
Kohorta 1973-1975		-2.18*	-2.12*	-0.69	-0.74	-1.75	-1.75	-0.46
Obdobje (rojstvo otroka 1986 in pozneje)			0.18	-0.77*	-0.70*	-0.70*	-0.70*	-0.08
Rešenost stanovanjskega vprašanja				1.13*	0.95*	0.94*	0.94*	0.71*
Stanovanjska samostojnost				0.62*	0.17	0.14	0.14	0.01
(časovno odvisna spremenljivka)								
Izobrazbena raven					0.03*	0.03*	0.03*	0.00

(časovno odvisna spremenljivka)								
Konec izobraževanja						2.15*	1.97*	1.66*
(časovno odvisna spremenljivka)								
Vstop v zaposlitev							0.27	0.06
(časovno odvisna spremenljivka)								
Poroka								0.84*
(časovno odvisna spremenljivka)								
Vstop v partnersko zvezo								1.87*
(časovno odvisna spremenljivka)								
Štev. epizod	1503	1503	1503	1503	1503	1503	1503	1503
Hi ²		137.25	154.23	154.71	268.88	368.33	369.94	540.66
df		20	23	24	26	28	29	31

a referenčna skupina: kmetje in kmetijski delavci

b referenčna skupina: podeželje

c referenčna skupina: druge narodnosti

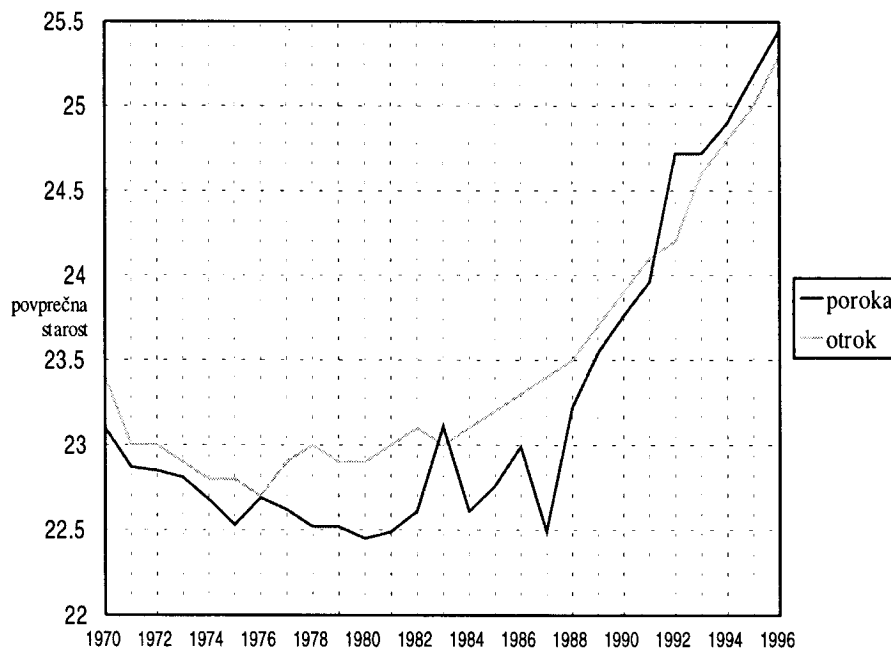
d referenčna skupina: kohorta 1958-1960

e referenčna skupina: rojstvo otroka pred letom 1986

* statistična značilnost na nivoju 0.05

Graf 1

Povprečna starost žensk ob prvi poroki in rojstvu prvega otroka (1970 - 1996)

ZAHVALA

Gotzu Rohwerju se najlepše zahvaljujem za njegove metodološke nasvete.

LITERATURA

- Becker, G. (1981) *A treatise on the family*, Cambridge (mass): Harvard University Press.
- Blossfeld, H.-P., Hamerle, A., & Mayer, K.U. (1989) *Event history analysis*, Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Blossfeld, H.-P., & Jaenichen, U. (1992) *Educational expansion and changes in women's entry into marriage and motherhood in the Federal Republic of Germany*, *Journal of Marriage and the Family*, 54, 302-315.
- Blossfeld, H.-P. (Ed.) (1995) *The new role of women. Family formation in modern societies*, Boulder: Vestview Press.
- Blossfeld, H.-P. & Rohwer, G. (1995) *Techniques of event history modeling. New approaches to causal analysis*, Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Coale, A. (1971) *Age patterns of marriage*, *Population studies*, 25, 193-214.
- Council of Europe (1996) *Recent demographic developments in Europe*, Strassbourg.
- Černič Istenič, M. (1994) *Rodnost v Sloveniji*, Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče.
- Erikson, R., Goldthorpe, J.H., Portocarero, L. (1982) *Social fluidity in industrial nations: England, France and Sweden*, *British Journal of Sociology*, 33, 1-34.
- Huinink, J. (1989) *Das zweite Kind, Sind wir auf dem Weg zur Ein-Kind Familie?*, *Zeitschrift für Soziologie*, Jg. 18, Heft 3. 192-207
- Rodnostno vedenje Slovencev* (1995) Podatkovna baza.
- Statistični urad Republike Slovenije (1996) *Statistični letopis Republike Slovenije*, Ljubljana.